Raimonda Nabažaitė

Alsėdžių dvaro tvenkinio žvalgymai 2016 m.

2016 m. birželio–rugpjūčio mėnesiais buvo vykdomi archeologiniai žvalgymai Alsėdžių miestelyje (Plungės r., Alsėdžių sen.), Draugystės g. 6B, inicijuoti dėl čia esančio tvenkinio valymo darbų. Žvalgomas tvenkinys patenka į Žemaičių vyskupų rezidencinio Alsėdžių dvaro prieigas, kuriose šiuo metu stovi dabartinės gimnazijos ir 1975 m. pastatyto bendrabučio pastatai. Iš istorinių duomenų yra žinoma, kad aktyvesnį miestelio vystymąsi lėmė 1463–1471 m. Žemaičių vyskupo Motiejaus II Topoliečio įsteigtas dvaras, iki XIX a. vidurio tapęs nuolatine vyskupų rezidencija. Apie 1886 m. po gaisro rūmai buvo nugriauti (Butrimas A., Žemaičių vyskupų rezidencinis Alsėdžių dvaras, rūmai ir herbiniai kokliai, *Žemaičių praeitis*, t. 10: *Alsėdžiai*, V., 2002, p. 9–11). Be įvairaus pobūdžio pastatų, dvaro kompleksui priklausė žvėrinčius, daržai, sodai. Apie šalia buvusius tvenkinius istorinių duomenų publikuotoje medžiagoje aptikti nepavyko. Tačiau atrodytų, kad XVIII a. II pusės inventoriuje nurodytas sodas su supiltomis terasomis ir 3 nusileidimais viduryje bei sodo gale atitiktų dabartinį vaizdą (1 pav.), kuris atsiveria nuo žvalgyto tvenkinio P pusės į Š – mokyklos pusės link. Ankstesnių archeologinių tyrimų metu vietovės gretimybėje buvo aptiktas XVII–XIX a. kultūrinis sluoksnis ir dvarui priklausiusio pastato pamatais (*ATL 2012 metais*, 2013, p. 362–364; *ATL 2013 metais*, 2014, p. 277–280).

2016 m. tvenkinys žvalgytas vykstant jo valymo darbams, apimant 50 m ilgio, 15 m pločio tvenkinio plotą (750 m²). Iš jo dumblas valytas mechanizuotai, o palei šlaitą, kur stabilesnis gruntas, – rankiniu būdu. Dėl sudėtingų ir specifinių žvalgymo sąlygų iškeliamas dumblas, jam nusausėjus, buvo dar kartą peržiūrimas jo išpylimo vietose (Makščių g. 9 pievoje ir prie gimnazijos stadiono).

Pagal reljefo (H_{abs} 140,64–141,54 m) pobūdį tvenkinio R ir Š šlaitai buvo kur kas statesni nei kitose dalyse. Tvenkinio P pakrantė buvo nuoseklesnė, joje vyravo smėlis su priekrantei bū-

1 pav. Tvenkinys po žvalgymų iš PR. R. Nabažaitės nuotr.
Fig. 1. The pond after the survey, as seen from the SE.

dingos sunykusios augmenijos liekanomis. Nors vietiniai gyventojai pasakojo, kad tvenkinio dugnas neva buvo grįstas akmenimis, žvalgymų metu to patvirtinti nepavyko. Pasiekus dugną fiksuotas geologinis pilkas molis su akmenukais (H_{abs} 139,51 m). Moksliškai vertingų struktūrinių elementų tvenkinyje nerasta. Paminėtini tik šlaito ŠR dalyje (palei supiltas terasas) atidengti keli akmenys, rodantys, kad pastarasis buvo sutvirtintas arba dekoruotas lauko akmenimis. Jo chronologijai apibrėžti turimų duomenų nepakanka. Tvenkinio V krante prie šiuo metu stovinčio bendrabučio buvo aptiktas akmenų grindinys su jame įkomponuota baltų plytų eile. Turimi duomenys leidžia jį datuoti ne anksčiau nei XX a. II puse.

Tvenkinio dumble ir PR šlaito smėlyje surinkta įvairių kasdienybę apibūdinančių radinių, kurių chronologija apima XVII–XIX a. laikotarpį. Ankstyviausiųjų radinių grupei priskirtini rankų gamybos koklių fragmentai, kurių vienas dekoruotas heraldiniu ornamentu (2 pav.). Nors fragmentas labai mažas, atlikus analogų paiešką, identiškas rastas alsėdiškio R. Dargio sukauptoje koklių kolekcijoje, publikuotoje A. Butrimo. Paminėtina, kad ji surinkta iš mokyklos priestatui kastų tranšėjų apie 1982–1985 m. Rasto fragmento motyvą atitinkantis 22 cm aukščio, 19,4 cm pločio koklis paženklintas 1670 m. data. Koklio centrinė dalis dekoruota *Gozdava* herbu, kurį sudaro kartuše sujungtos dvi lelijos: viena viršuje, kita apačioje. Iš abiejų pusių esantys inicialai pagal A. Butrimo atliktus tyrimus atitinkamai reiškia: C (Casimirus), P (Pacus), D (Deo), G (Gratias), E (Episcopus), S (Samogitiensis), V (Vilnenis), G (Garanensis), P (Prepositus). Inicialų raidžių kombinacija reikštų: Kazimieras Pacas, iš Dievo malonės Žemaičių vyskupas ir Vilniaus bei Geranainių prepozitas. Koklyje pažymėtą datą tyrinėtojas sieja su dviem įvykiais: 1) atvykęs į Alsėdžius Žemaičių vyskupas Jonas Kazimieras Pacas 1670 m. remontavo rūmus, perstatė židinius ir krosnis; 2) Žemaičių vyskupijoje iškilmingai atšvęstas Šventųjų metų jubiliejus. Tvenkinio dumble rasto koklio aprūkusi vidinė pusė rodo, kad jis naudotas. Šie kokliai krosnyse galėjo tarnauti iki XVII–XVIII a. ribos. XVII–XVIII a. vietinių gyventojų naudotą buitinę keramiką atspindi neglazūruotų puodų šukės su stambiomis molio masės priemaišomis (3 pav.). Sprendžiant iš aprūkusios jų išorės, šukės yra nuo indų, nau-

2 pav. Koklio šukės sugretinimas su herbiniu Žemaičių vyskupui Kazimierui Pacui priskirtinu kokliu, ženklintu 1670 m. data (2002 m. A. Butrimo publikacija). R. Nabažaitės nuotr.

Fig. 2. A stove tile sherd compared to a tile with the coat-of-arms of Bishop Kazimieras Pacas of Samogitia and marked with the date 1670 (from a 2002 publication by A. Butrimas).

3 pav. XVII–XVIII a. puodų angokraščiai. R. Bračiulienės nuotr.

Fig. 3. The lips of 17th–18th-century pots.

4 pav. Suklijuoti XIX a. puodai. R. Bračiulienės nuotr.

Fig. 4. Reconstructed 19th-century pots.

5 pav. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Rygoje veikusio fabriko fajansiniai indai. R. Bračiulienės nuotr.

Fig. 5. Faience vessels from a factory that operated in Rīga in the late 19th–early 20th century.

6 pav. XVII–XIX a stikliniai dirbiniai. R. Bračiulienės nuotr.

Fig. 6. 17th–19th-century glass artefacts.

dotų maisto gamybai ant atviros ugnies. Visgi didžiausią rastos keramikos dalį sudaro XIX a. iš vidaus glazūruoti gerai liesintos molio masės indai, kurių dalis aptikta tvenkinio PR šlaite *in situ*. Juos suklijavus buvo atkurtas bent 5 puodų dydis ir jų formos (4 pav.). Taip pat paminėtinos tvenkinyje rastos XIX a. pabaigos – XX a. pradžios fajansinio puoduko ir lėkštės dalys, ženklintos Rygoje veikusio fabriko prekiniu ženklu: ereliu ir užrašu rusų kalba (5 pav.). Iš stiklo dirbinių išsiskiria rankų darbo stiklo buteliai, taurelė, datuojami XVIII a. pabaiga – XIX a. II puse (6 pav.). Šalia jų pasitaikė vienas ketursienio butelio fragmentas, būdingas XVII a. (konsultavo Indrė Žigeu). Iš surinktų radinių paminėti ir kiti įdomūs, tačiau neaiškios chronologijos radiniai. Tai didokas vario lydinio metalinis dubuo su rankenomis, medinė išpjaustyta lentelė, primenanti mažytes dureles, ir šlako gaba-

lai, liudijantys, kad vietiniai dirbo su geležimi (7 pav.).

Žvalgymų metu surinkta medžiaga rodytų, kad tvenkinyje radiniai koncentravosi jo PR dalyje. Dauguma jų aptikti priekrantėms būdingame smėlyje. Atrodytų, kad būtent šioje dalyje, arčiau kelių sankirtos, miestelėnai atsikratydavo buities atliekų. Dauguma jų iš XVII a. II pusės – XIX a. laikotarpio. Iš XX a. radinių atrinkti tik pavieniai pavyzdžiai. Šiuolaikinių šiukšlių tvenkinyje rasta labai mažai. Iš viso žvalgymų metu dokumentuoti 153 radiniai, kurie perduoti Plungės Žemaičių dailės muziejui.

The 2016 Field Survey of the Alsėdžiai Manor Pond

In 2016, a field survey was conducted in a 50 x 15 m area near Alsėdžiai Manor, the residence of the bishop of Samogitia in the town of Alsėdžiai (Plungė District, West Lithuania) (Fig. 1). Various 17th–19th-century finds were collected in the pond's silt and the sand of its SE slope. An armorial stove tile with a fragment of the date, 1670, which is ascribable to Bishop Kazimieras Pacas of Samogitia (Fig. 2), should be mentioned. Sherds of 17th–18th-century unglazed pots with coarse temper (Fig. 3) were likewise found in the pond. The finds discovered in the greatest numbers were 19th-century vessels with interior glazing (After reassembly, the sizes and shapes of at least five pots were reconstructed.) (Fig. 4), pieces of a faience cup and plate from the late 19th–early 20th century (Fig. 5), handmade glass bottles, and a wine glass from the late 18th–second half of the 19th century. One four-sided bottle fragment, characteristic of the 17th century, was encountered beside them (Fig. 6). Other finds have a less clear chronology: a copper alloy bowl with handles, a carved wooden board, and pieces of slag (Fig. 7). In all, 153 finds were documented.

7 pav. Neaiškios chronologijos radiniai: vario lydinio puodas su rankenomis, medinės išpjaustytos durelės, šlako gabalai. R. Bračiulienės nuotr.

Fig. 7. Finds of uncertain chronology: a copper alloy pot with handles, a small wooden openwork door, and pieces of slag.

Virginija Ostašenkovienė

Šiaulių dvaro sodyba

Šiaulių dvaro sodyba, dar vadinama Didždvariu, įsikūrusi Šiauliuose, tarp Dvaro gatvės ir Aušros alėjos (Šiaulių miestas). Pirmieji archeologiniai tyrimai Šiaulių dvaro sodybos teritorijoje atlikti 1997 ir 1998 m., kai buvo nustatinėjamos Šiaulių senojo miesto ribos (*ATL 1996 ir 1997 metais*, 1998, p. 414–417; ATL *1998 ir 1999 metais*, 2000, p. 468–471). 2010 m. deta-